

НЕВЕРБАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ АНГЛОМОВНОГО СКАУТСЬКОГО ДИСКУРСУ

Стаття розглядає питання невербальної комунікації в англomовному скаутському дискурсі. Автор зачіпає питання класифікації невербальних компонентів та їх взаємодії з вербальною складовою дискурсу. Здійснюється короткий огляд мовознавчих студій із даної тематики.

Ключові слова: дискурс, невербальні компоненти, комунікація, скаутський дискурс.

Наконечна Т.В. Невербальные элементы англоязычного скаутского дискурса. Статья рассматривает проблему невербальной коммуникации в англоязычном скаутском дискурсе. Автор затрагивает проблему классификации невербальных компонентов и их взаимодействия с вербальной составляющей дискурса. Также присутствует краткий обзор лингвистических исследований по данной тематике.

Ключевые слова: дискурс, невербальные компоненты, коммуникация, скаутский дискурс.

Taisiia Nakonechna. Non-verbal elements in english discourse of scouting. The article tackles the problem of non-verbal communication in English discourse of scouting. The author deals with the classification of non-verbal components and their interaction with the verbal constituent of discourse. We provide a short revision of linguistic studies in given topic.

Key words: discourse, non-verbal components, communication, discourse of scouting.

Необхідність вирішення лінгвістикою багаточисельних проблем, пов'язаних з мовою та комунікацією, призвела до появи нових парадигм у мовознавстві та переключення уваги від слова та речення на текст і дискурс. Розглядаючи останній як діяльнісне, динамічне явище, спосіб організації мовної та позамовної інформації у вербальній формі тексту для обміну та передачі інформації засобами природної мови, ми можемо дослідити його багаточисельні характеристики. Сьогодні дискурс сприймається як діяльність, що має лінгвальні та екстралінгвальні компоненти, і мовленнєвий твір у всій повноті свого вербального та невербального вираження.

Зважаючи на багатоаспектність дискурсу і множинність підходів до його дослідження, щодня описуються все нові й нові типи дискурсу. Такі дослідження можуть базуватись або на структурі дискурсу, або на його тематичному спрямуванні та комунікативних функціях. Відповідно, типи дискурсу та методи їх дослідження перебувають у фокусі багатьох праць, що дає можливість побудувати типологію дискурсу.

В мовознавчій науці сьогодні, зокрема у царині дослідження комунікації, побутує тенденція до вивчення дискурсу різних суспільних груп, які тим чи іншим чином впливають на комунікацію в суспільстві загалом. Однією з таких груп є скаутинг.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому, що на сьогодні в мовознавчій науці відсутні фундаментальні дослідження англomовного скаутського дискурсу. З точки зору наукового зацікавлення, це не зовсім справедливо, оскільки скаутинг є важливою і невід'ємною частиною будь-якого цивілізованого суспільства, англomовного зокрема. За час своєї діяльності скаутські організації виховали і виховують лідерів та еліту в різних сферах діяльності. Нині приблизно 5 млн. молодих людей у США та близько мільйона у Великій Британії є членами різних скаутських організацій. Від часу заснування найстарішої скаутської організації в Америці, *Boy Scouts of America* понад 110 млн. людей у різний час були членами цієї організації. Феномен скаутингу має стати об'єктом вивчення для науковців різного спрямування – від психологів і соціологів до мовознавців. Відповідно, і особливості спілкування у скаутингу потребують ретельного аналізу [Наконечна 2014, с. 108].

За визначенням, скаутський дискурс – це вид дискурсу, який має усну і письмову форми, в залежності від яких учасниками комунікації виступають «вихователь», «вихованець», «група» та «автор» (у випадку письмового дискурсу); місцем розгортання даного виду дискурсу є збори скаутських груп різного рівня, скаутські табори та міжнародні скаутські зустрічі (джеремборі та ін.); даному виду дискурсу, так само, як іншим подібним, притаманні наявність контекстуальності, власна клішованість, категорійність [Наконечна

2014, 109].

У будь-якому типі дискурсу, завжди наявні певні екстралінгвістичні чинники, які мають безпосередній вплив на комунікацію. В дискурсі скаутингу ці чинники займають особливе місце, адже велика частина комунікації відбувається за допомогою жестів, міміки, малюнків та інших знаків.

Метою нашої статті є окреслити та класифікувати невербальні компоненти скаутського дискурсу.

Актуальним напрямком сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення різних аспектів мовного спілкування, членування комунікативних одиниць, розпізнання вербальних та невербальних засобів у конкретному дискурсі. Будь-яке висловлювання будується відповідно до комунікативних завдань або цільової установки мовленнєвого акту. Окремі висловлювання певним чином включаються в дискурс і тільки через дискурс пов'язані із ситуацією, сприймаються як такі, що узгоджуються / не узгоджуються з метою висловлювання [Арутюнова 1990, с. 99]. Цілісність комунікації забезпечується сукупністю умов, що визначають формування того чи іншого мовленнєвого утворення суб'єктом і відповідне сприйняття його адресатом [Солощук 2004, с. 170]. Необхідність включення невербальних засобів як складової процесу комунікації обумовлена їх важливістю для економного використання саме мовних засобів. Завдяки використанню невербальних засобів відбувається компресія фраз в узусі спілкування, особливо в деяких стереотипних ситуаціях [Колшанский 2008, с. 96].

Природа невербальних засобів, їх місце та роль у комунікації досить широко досліджуються у сучасній лінгвістичній літературі [Argyle 1973; Колшанський 1974; Горелов 1977, Шевченко 1987; Грейдина 1996; Сухих 1990].

Функціонуючи в межах висловлення разом з вербальним компонентом, невербальний компонент захищає вербальний від нерозуміння, несе додатковий зміст, а іноді навіть зміст, протилежний тому, який передає вербальний компонент [Антошинцева 2004, с. 13]. У зв'язку з цим увагу науковців привертає як специфіка функціонування та номінації невербальних компонентів комунікації, так і співвідношення вербальних і невербальних компонентів у процесі комунікації.

Оскільки „саме шляхом взаємодії мовних і екстрамовних компонентів експлікується дискурс, а дискурсивний процес набуває логічності, послідовності, аргументації, тобто адекватної дискурсивної репрезентації” [Кусько 2001, с. 28], вважаємо актуальним уведення невербальної складової в коло релевантних для вивчення специфіки дискурсу проблем. У зв'язку з цим необхідним є з'ясування ролі, місця та особливостей функціонування невербальної складової англійського скаутського дискурсу.

Невербальний компонент визначають як засоби несловесної комунікації в мовленнєвому акті та несловесні елементи, які беруть участь у процесі вербалізації (при породженні мовлення) і девербалізації (при рецепції мовлення) [Горелов 2007, с.112]. “До невербальних компонентів комунікації відносимо набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме моторно-вокалічної) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативно значущого характеру в процесі спілкування. Під комунікативною значущістю невербальних компонентів розуміємо їх здатність виступати в ролі, яка зазвичай притаманна мовним знакам, а саме: формувати висловлення та передавати інформацію, що сприяє розвитку, просуванню й регулюванню комунікативного процесу. Невербальні компоненти здатні позначати ті денотати, які в конкретному комунікативному акті не потребують обов'язкового вербального визначення” [Солощук 2006, с. 31-32].

На сучасному етапі дослідження невербальних складових комунікативного процесу існує загальна тенденція віднесення до НВК:

- 1) кінесичних невербальних комунікативних компонентів;
- 2) проксемічних невербальних комунікативних компонентів;
- 3) просодичних невербальних комунікативних компонентів.

Класифікація базується на фізичних характеристиках невербальної поведінки дискурсивної особистості з урахуванням зорової та акустичної систем відображення та сприйняття невербальних засобів комунікативної інтеракції [Солощук 2009].

Кінесика вивчає жести, жестові рухи, жестові процеси, жестові системи [Крейдлин 2004, с. 22]. Термін “кінесика” було уведено Р. Бердвістелом на позначення жестів та міміки, виходячи з динамічного характеру цих невербальних компонентів [Birdwhistell 1952, с.15]. Г.В. Колшанський визначає кінесику як дисципліну, що вивчає семіотику рухів тіла – “деяка частина мовної комунікації, що притаманна людині” [Колшанский Г.В. 2008, с. 44-45]. Серед знакових форм кінесичної поведінки виділяються жести, вираз обличчя (міміка), пози, рухи тіла і манери. Під манерами розуміють соціально обумовлені ритуалізовані форми поведінки, пристосовані до ситуації [Крейдлин Г.Е. 2004, с. 71].

У лінгвістиці існують різні класифікації жестів. Залежно від співвідношення зі звуковою мовою, вони можуть бути супроводжуваними і вставленими в мову. Залежно від своїх функцій, жести поділяються на фатичні, конативні, експресивні, референтні, металінгвістичні, поетичні [Николаева 1966, с. 68]. Л.В. Солощук виділяє типи кінесичних компонентів комунікації з огляду на те, яку частину тіла людина задіює в моторній діяльності для продукування комунікативно значущого руху. Відповідно кінесичні компоненти поділяються на:

- жестові (рух руками, головою, плечима, ногами, усім тілом);
- мімічні (рух ротом, бровами, очима (погляд), вираз обличчя в цілому).

Кінесичні комунікативні компоненти можуть бути контактними або неконтактними залежно від того, чи виконує кінесичний рух один комунікант, чи для його реалізації має бути задіяний партнер по комунікації [Солощук 2006, с. 36].

Відповідно до класифікації, запропонованої Л.В. Солощук, в скаутському дискурсі виокремлюємо жестові (трапляються більше в офіційному скаутському спілкуванні, під час акцій та вимаршів - скаутські привітання лівою рукою і правою рукою із складеними в скаутському привітанні пальцями, рухи головою в знак надання почесностей поважним особам під час скаутських вимаршів і церемоніалів, сигнали, що передаються за допомогою семафора, виконання впорядових команд) та мімічні (використовують в скаутському дискурсі в тій самій мірі, що і в інших типах дискурсу, переважно в неофіційному скаутському спілкуванні). Часто окремі скаутські частини – групи чи патрулі – можуть мати свої особливі жести, що використовуються виключно в їхньому вузькому колі і зрозумілі тільки їм. Наприклад:

e.g. He raised his hand. That meant everyone should keep silence. Boys stopped talking. They had a lot of signs boys had to learn to understand once they decided to join the troop.

Як бачимо з прикладу, патруль скаутів вигадав собі умовні знаки, щоб спростити спілкування.

Проксемічні невербальні компоненти показують, як людина розуміє комунікативний простір і як його використовує. До проксемічних невербальних компонентів належать: дистанція між співрозмовниками в процесі їхньої комунікативної інтеракції, комунікативно значущі зміни особистого простору комунікантів відносно один одного за рахунок переміщення у просторі та зміни положення тіл співрозмовників [Fast J. 1970, с. 65].

Що стосується проксемічних невербальних елементів у скаутському дискурсі, то вони також використовуються досить широко. В переважній більшості ми можемо натрапити на них під час вербального опису скаутських заходів, де від положення людей у просторі часто залежить їх статус у скаутингу чи якісь заслуги. Наприклад:

e.g. Mr. Turner stood behind the scout-master. Boys didn't know exactly who he was but judging from where he stood during the parade, they supposed he was somebody important and they tried to make a good impression upon him.

Просодика вивчає систему супрасегментних компонентів звукового устрою мови: наголосу, темпу, тембру, ритму, тону, мелодики, гучності, паузації, що розглядаються в аспекті їхніх фізичних і рецептивних ознак [Селіванова 2006, с. 503]. Голосова гра, зниження

та підняття тону, зміна сили і тембру голосу постійно супроводжують мовлення. Вони є „значущим інтонаційним оформленням вербальних висловлень, здатних передавати різний зміст синтаксично та семантично ідентичних речень за рахунок інтонаційного варіювання” [Солощук 2006, с. 38], тобто всі ці прояви значущої фонації можуть виражати комунікативно значущий зміст.

В скаутському дискурсі такими елементами є впорядові команди, які надаються при шикуванні, окремі звукові символи, обрані тим чи іншим скаутським підрозділом для спілкування між собою, сюди ми також зараховуємо азбуку Морзе, звуко символізм тощо. Наприклад:

e.g. Mr. Mosby talked in a way everyone understood he wasn't going to listen to their complaints. "Shhhh!" – Mike stopped Ben when he tried to interrupt Mr. Mosby.

Як бачимо з прикладу, манера розмови скаутмайстра була знайомою членам патруля і вони розуміли з його слів більше, ніж він виражав вербально. Також за допомогою звукового сигналу “Shhhh!” один із хлопців зупинив іншого.

Крім згаданих кінетичних, проксемічних та просодичних невербальних компонентів комунікації, ми виділяємо також візуальні, або знакові. В скаутингу багато інформації про людину чи групу людей передається і отримується в невербальній формі, через знаки, які присутні на формі, прапорах, знаменах. Дивлячись на символи, відображені на скаутській формі (хустка, аксесуари для хустки, капелюх та ін), можна прослідкувати майже повністю всю скаутську біографію того чи іншого члена скаутської організації. Наприклад:

e.g. Billy, a newcomer, was quite a modest boy, he didn't like to boast of his awards, though there were many. The badges on his shirt were the proof, and the wooden badge on his scarf.

В цьому прикладі спостерігаємо, як члени патруля отримують інформацію про новачка, який прийшов до групи, власне, через відзнаки на його однострої.

Як бачимо, цілісний підхід до комунікації як інформаційно-знакової взаємодії [Яковлев 2006, с. 11] передбачає взаємозалежність між її різноманітними аспектами і нерозривний зв'язок між вербальною й невербальною складовою [Коццолино 2009, с. 22-23]. Згідно з класифікацією, запропонованою Л.С. Солощук, основними принципами взаємодії кінетичних, проксемічних та просодичних компонентів з вербальними компонентами в структурі дискурсу є такі: принцип координації, принцип субординації, принцип ідентифікації, принцип контрадикції [Солощук 2009].

При цьому в процесі багатофункціональної взаємодії комунікантів відбувається не тільки обмін інформацією між співрозмовниками, але й встановлення та регулювання їхніх міжособистісних стосунків. Соціально-рольові відношення між співбесідниками є одним із суттєвих факторів, що визначають вибір відповідних паралінгвістичних компонентів [Чанышева 1984, с. 31].

У підсумку зазначимо, що стосується саме скаутського дискурсу, можемо говорити, що тут відбуваються вербальні та невербальні реалізації соціальних параметрів комунікантів в процесі їх мовленнєвої взаємодії. Тип та варіативність невербальних компонентів комунікації, частота та інтенсивність їхнього застосування залежать від специфіки організації англomовного скаутського дискурсу.

Дослідження невербальних компонентів комунікації, на нашу думку, найближчим часом стануть обов'язковими до врахування в дискурсологічних та інших лінгвістичних розвідках, чиїм науковим інтересом номер один є комунікація, як лінгвістичне явище. Тож вивчення цієї проблеми має серйозні наукові перспективи.

Література

Антошинцева М.А. Невербальный компонент и его функции в коммуникативно-прагматической организации дискурса : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Антошинцева Мария Александровна. – СПб., 2004. – 328 с. *Горелов И.Н.* Невербальные компоненты коммуникации / Илья Наумович Горелов. – Москва, 2007. – 112 с. *Грейдина Н.Л.* Взаимодействие вербальных и невербальных средств в коммуникативном акте : на материале английского языка : дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Грейдина Надежда Леонидовна. – Пятигорск, 1996. – 224 с. *Колшанский Г.В.* Паралингвистика / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 96 с. *Коццолино М.* Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак / Мауро Коццолино ; [пер. с итал. О.А. Шипилова]. – Х. : Изд-

во "Гуманитарний центр", 2009. – 248 с. *Крейдлин Г.Е.* Невербальная семиотика : Язык тела и естественный язык / Григорий Ефимович Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 584 с. *Кусько К.Я.* Дискурс іноземномовної комунікації : концептуальні питання теорії і практики // Дискурс іноземномовної комунікації : [кол. монографія] / [під загальн. ред. К.Я. Кусько]. – Львів, 2001. – С. 25- 48. *Наконечна Т.В.* Диференційні та типологічні ознаки англословного скаутського дискурсу / Т.В.Наконечна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 692-693 Германська філологія. – Чернівці, 2014. – с. 108-111. *Николаева Т.М.* Языкознание и паралингвистика / Т.М. Николаева, Б.А. Успенский // Лингвистические исследования по общей и славянской типологии. – М., 1966. – С. 63-74. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. *Солощук Л.В.* Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англословному дискурсі : [монографія] / Людмила Василівна Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. *Солощук Л.В.* Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англословному дискурсі : дис. .. доктора філол. наук : 10.02.04 / Солощук Людмила Василівна. – К., 2009. – 469 с. *Солощук Л.В.* Невербальная коммуникация: ее место и перспективы исследования в современной лингвистике / Л.В. Солощук // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2004. – №635. – С. 170-174., с. 170. *Сухих С.А.* Типология речевого общения / С.А. Сухих // Язык, дискурс и личность. – Тверь, 1990. С. 45-49. *Чанышева З.З.* Взаимодействие языковых и неязыковых факторов в процессе речевого общения / Зинаида Захаровна Чанышева. – Уфа, 1984. – 80 с. *Шевченко І.С.* Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. Шевченко І.С.]. – Харків : Константа, 2005. – С. 9-20. *Яковлев И.П.* Ключи к общению Основы теории коммуникаций / Игорь Петрович Яковлев. – СПб., «Авалон», «Азбука-классика», 2006. – 240 с. *Argyle M.* Bodily Communication / M. Argyle. – London : Methuen, 1988. – 488 p. *Birdwhistell R.L.* Introduction to Kinesics / R.L. Birdwhistell. – Louisville : University of Louisville Press, 1952. – 115 p. *Fast J.* Body Language / J. Fast. – New York : M. Evans, 1970. – 65 p.

УДК 141,7:81'37

ПАВЛИК Н. В.*(НПУ імені М. П. Драгоманова)***СЕМАНТИЧНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРМІНІВ ФАТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ**

У статті розглядається актуальне для сучасної комунікативної лінгвістики поняття фатичного спілкування, яке протиставляється інформативному спілкуванню, інколи замінює його та заповнює значну частину повсякденної мовленнєвої взаємодії людей. Аналізується проблема суміжних термінів фатичного спілкування, зокрема поняття фатична метакомунікація та фатичне мовлення, які вживаються дослідниками як синонімічні чи взаємозамінні. Пропонується семантичне розмежування термінів фатичне спілкування, фатична метакомунікація та фатичне мовлення та їх співвідношення.

Ключові слова: фатичне спілкування, фатичне мовлення, фатична метакомунікація, етикет, контакт, фатичний мовленнєвий акт.

Павлик Н. В. Семантическое разграничение терминов фатического общения. В статье рассматривается актуальный для современной коммуникативной лингвистики вопрос фатического общения, которое противопоставляется информативному общению, иногда заменяет информативное общение и заполняет большое количество ежедневного речевого взаимодействия людей. Анализируются проблема смежных терминов фатического общения, в частности, фатическая метакоммуникация и фатическая речь, которые используются исследователями как синонимические или взаимозаменяемые. Предлагается семантическое разграничение терминов фатическое общение, фатическая метакоммуникация и фатическая речь и их соотношения.

Ключевые слова: фатика, фатическое общение, фатическая речь, фатическая метакоммуникация, этикет, контакт, фатический речевой акт.

Pavlyk N. V. Semantic differentiation of the terms of phatic communication. The article is focused on the actual in the communicative linguistics problem of phatic communication, which is opposed to informative communication, sometimes substitutes it and fills a big part of everyday people's speech. The adjacent terms of phatic communication, in particular, phatic metacommunication, phatic speech, which are used by scientist as synonymous or interchangeable, are analysed. The semantic differentiation and the correlation of the terms of phatic communication, phatic metacommunication and phatic speech are suggested.

Key words: phatics, phatic communication, phatic speech, phatic metacommunication, etiquette, contact, phatic speech act.

Спрямованість сучасної лінгвістичної науки на вивчення взаємозв'язку різних компонентів мовленнєвої діяльності, розкриття передавання соціально-регулятивної інформації та суб'єктивного ставлення до процесу спілкування різними мовленнєвими засобами актуалізує дослідження конкретних вербальних прийомів як способів відображення комунікативних намірів та етикету мовців, зокрема і вивчення *фатичного спілкування* як одного з них [Матюхіна 2004; 2011; Формановская 2002; 2005; Чернышова 2005; Шанина 2012]. Завдяки своїм функціональним можливостям фатичне спілкування дає можливість глибше пізнати свідому сутність людини, і разом з тим, виявити та дослідити її наміри у цьому процесі.